

Krajina, místa, čtení

Psát o krajině je možné mnoha způsoby, záleží na způsobu vidění světa, který preferujeme a ke kterému směřuje naše myšlení. Krajina je složitý fenomén a její přírodovědné definice obvykle hovoří o celku tvořeném přírodními i kulturními prvky a krátce nato se obvykle začnou pouštět do klasifikací utopených v detailech. Stejně tak je jí ale možné nazírat poeticky, jako jeviště příběhů nebo zdroj emocí, či ryze prakticky jako místo, ve kterém a díky kterému žijeme. Dá se ale říci, že všechny tyto způsoby vztahování se ke krajině mají společný jmenovatel, nezbytný základ, bez kterého by nebyly možné. Tímto základem je způsob, jakým poznáváme prostor a činíme jej srozumitelným.

Lidská existence je s prostorem, který obýváme, pevně spjata. Svět, ve kterém se pohybujeme, musíme také nějak interpretovat, musíme mu alespoň trochu rozumět, abychom v něm vůbec dokázali žít. Toto porozumění vnějšímu světu ale není absolutním poznáním. Nestranná a exaktní perspektiva "božího oka", kterou leckdy považujeme za samozřejmou (zvláště, pokud se jí snažíme připisovat odborníkům nebo strojům), je nám nedostupná. V okolním světě hledáme významy, kterým bychom mohli porozumět, ale stejnou měrou do něj i umísťujeme svoje představy a očekávání. Naše schopnost orientace vychází z vlastností našich těl i z předchozích zkušeností.

Tento rozpor mezi idealizovaným, geometrickým prostorem a žitým prostorem je dobře vidět například na protikladu horizontálních a vertikálních směrů. Ty jsou v čistě geometrickém prostoru v podstatě zaměnitelné. Směr, délka, úhel, to všechno může být orientováno jakkoli. V našem životě ale není výška totožná se vzdáleností. Protože jsme za přirozených okolností svými těly omezeni na pohyb po zemském povrchu, jsou směry *nahoru* a *dolů* mnohem vyhrcořenější než třeba *vpravo* a *vlevo*. Pět metrů chůze po rovině, to je jen pár kroků. Pět metrů pádu už může znamenat vážné zranění. *Dálka* se na rovině špatně odhaduje, ale vysokou horu je vidět z *daleka*. Podzemí i nadzemí je běžně nepřístupné, i když to, co je nahoře lze alespoň přehlédnout zrakem. Je ostatně možné uvažovat o tom, že tahle exkluzivita vertikálních směrů je jedním z důvodů, proč bohové často sídlili na horách a nebesích nebo naopak dole v podsvětí.

Lidskému myšlení je přirozené chápat žitý, polidštěný prostor pomocí konceptu *míst*. *Místo* je vymezeným prostorem, kterému je přiřčen nějaký význam, který mu dává vlastní identitu. Místa často bývají označena jmény, ale není to podmínkou, stačí, když je vnímáme jako samostatnou entitu, aniž bychom je přesně definovali.

Hranici místa je těžké nějak vyměřit, ale není to nemožné, pokud je taková hranice zároveň součástí jeho významu a nedíváme-li se příliš zblízka. Ostrovy je možné vymezit vůči moři, státy mají své hranice, města se na mapách dělí na čtvrti a ulice. Ale každý ostrov má svá podmořská úbočí, vodní toky tvořící hranice panství se pomalu posouvají a zadní dvorek domu může být součástí ulice pro zeměměřiče z katastrálního úřadu, ale už ne pro děti, které si zrovna nesmějí hrát "venku na ulici". Ještě hůř se pak exaktně definují taková místa, jako je "U kříže", "za rohem" nebo třeba "doma". Ne, že by to při troše snahy nešlo, ale podrobnou definici v takovém případě vymyslíme dodatečně a není ničím, co bychom do té doby vnímali jako součást obrazu světa.

Místa poznáváme buď zprostředkovaně, nebo vlastními smysly a pohybem v prostoru. Zprostředkované obrazy mají podobu ustálených významů, jejich tvůrce nám s nimi předává i svůj názor na věc. Naše existence ve světě je oproti tomu poznáváním, které vychází z přímé zkušenosti, ať už si uvědomujeme, že ji získáváme, nebo ne. Pohyb na známých místech bývá srovnáván s baletem, chůze po vyšlapané cestě není jen pohyb z bodu A do bodu B, ale složitá interakce mezi tělem, prostorem, časem a našimi zažitými návyky. Některé rozměry a směry v rámci takového pohybu se mohou zásadně lišit svými významy, i když to nemusí být vždy na první pohled patrné.

Jednotlivé významy, které v krajině nacházíme, nejsou stejné. Mají různou míru *hmatatelnosti*, od podrobné cedula naučné stezky až po nepatrný detail, který ale dokáže vyvolat dlouhý řetěz asociací a vzpomínek. I věci navenek zcela zmizelé, jako je třeba vesnice odtěžená povrchovým dolem nebo příběh, který se odehrál během pár okamžiků, můžou takto dál žít v paměti lidí a tvořit neviditelnou složku krajiny. Dalšími takovými vlastnostmi významů jsou jejich *rozšířenost* a *síla*. Rozšířeností je možné nazvat míru, v jaké je význam sdílen lidmi, zda je zcela

individuální nebo je naopak třeba v hrubé podobě přítomen v celé společnosti. Síla je vyjádřením intenzity vztahu k místu, lze ji vyjádřit jako míru emočního sejetí s ním, důležitosti, jakou zaujímá v životě jednotlivce.

Pohyb krajinou je zároveň jejím poznáváním, hledáním a umisťováním významů. Z velké části probíhá na podvědomé úrovni, snad by jej bylo možné srovnat třeba s poslechem hudby hrané někde na pozadí. Pokud se ale zamyslíme a začneme ve svém okolí možné významy aktivně hledat, je možné hovořit o *čtení*. Metafora *čtení krajiny* bývá často používána například archeology, kteří hledají v terénu setřené stopy lidské činnosti a jejich možné staré významy. Odtud pochází i srovnání krajiny s *palimpsestem*, starým rukopisem na pergamenu, ze kterého byla písmena původního textu nedokonale setřena, aby přes něj bylo možné znovu psát. Při troše štěstí nebo snahy je ale je pořád vidět.

Cesta, na které si všímáme svého okolí, je tak zároveň i vyprávěním příběhů, kdy je poutník současně posluchačem i vypravěčem. Nikdy nedokážeme obsáhnout vnitřní krajiny všech, kteří s námi sdílejí svět, ale můžeme si všimnout věcí přírodních i lidských. Hranice mezi nimi bývá ostatně tenká a prochází spíše námi než vnějším světem. Záleží na nás, kde, zda a jak nalezneme rozdíl mezi rybníkem a jezerem, kopcem a zarostlou haldou, úzkou roklí a středověkým úvozem. Významů, které je možné potkávat, poznávat a spoluvytvářet, je nespočet – od geologické historie, o které vypovídají tvary rozsáhlých údolí i jemná struktura kamenů, přes rozmanité projevy života, které hovoří o dávných ledových dobách i zvycích drobných zvířat, až po věci lidské, podobu společnosti i jemné odstíny nejasutějších vzpomínek. A všechny se prolínají v jednom celku, největším z míst, kterému říkáme *svět*.

Ale teď už je čas vykročit z fenomenologické bažiny úvah o slovech, vystoupat na kopec a rozhlédnout se kolem. Je léto, květy na skalách voní, nebe je modré, země pevná a zelená a stezky vedou k obzorům. Na sebezpyt bude zase dost času o dlouhých zimních večerech.